

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE İKTİDAR- MUHALEFET CEPHELEŞMESİ VE BU CEPHELEŞMENİN KIRSAL KESİME YANSIMASI

Turan TUNÇ*

Özet

Türk siyasi hayatında ilk cepheleşme Osmanlı Devleti'nin son yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında başlamıştı. Bu cepheleşme, ülke bütünlüğü açısından bakıldığında, olumsuz sonuçlara neden olmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da siyasi alanda devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) arasındaki ilk cepheleşme kısa sürerken, Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından sonra TCF kapatılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulmasıyla bir başka cepheleşme ortaya çıkmıştı. 1930 yerel seçimi öncesindeki olaylar henüz demokratik bir ortamın yerleşmediğini göstermiş, diğer nedenlerin de etkisiyle SCF kendisini feshetmiştir. II Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye'nin siyasi vaziyeti, iç ve dış etkenler göz önüne alındığında, yeniden çok partili sisteme geçmesini gerektirmiştir. Demokrat Parti (DP) öncelikle yönetim kadrosu, halka yakınlığı ve uygulanabilir programı ile diğer muhalefet partileri geride bırakarak öne çıkan bir parti olmuştur. 1950 genel seçimleri ile iktidara gelen DP, Türk siyasetine yeni bir anlayış getirmişti. DP'nin birçok alandaki farklı uygulamaları, ana muhalefet CHP'nin görüş ve anlayışıyla uyuşmadığından dolayı, bu iki parti arasında cepheleşme kaçınılmaz duruma gelmiştir. DP ile CHP arasındaki cepheleşme siyasi hayattan başka, öncelikle basına ve kırsal kesime de sıçramıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de siyasi partiler arası cepheleşmelerin ülkemizde yarattığı olumsuz yönleri ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, İktidar, Muhalefet, Cepheleşme, Kırsal Kesim.

* SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih ABD Mezunu, turan.tunc@hotmail.com,
ORCID: 0000 0003 0979 0136.

Anadolu Mecmuası

2/III, Nisan 2023, s. 59-89.

The Power–Opposition Confrontation During The Democrat Party Rule And The Example Of Oral History In The Reflection Of This Confrontation On Rural Areas

Abstract

The first confrontation in Turkish political life started between the Committee of Union and Progress and the Freedom and Entente Party in the last years of the Ottoman Empire. This confrontation has had negative consequences in terms of the unity of the country. After the establishment of the Republic of Turkey, political confrontations continued. The first confrontation between the Republican People's Party (CHP) and the Progressive Republican Party (TCF) was short-lived, and TCF was closed after the Sheikh Said uprising was suppressed. Another confrontation continued with the establishment of the Free Republican Party (SCF). The events before the 1930 local elections showed that a democratic environment had not yet settled, and the SCF dissolved itself due to other reasons. After the end of World War II, Turkey's political situation, considering internal and external factors, necessitated the transition to a multi-party system again. The Democrat Party (DP) has come to the fore by surpassing other opposition parties with its well-known management staff, closeness to the public and feasible program. DP, which came to power with the 1950 general elections, brought a new understanding to Turkish politics. Since the different practices of the DP in every field do not match the views and understanding of the main opposition CHP, confrontation between these two parties has become inevitable. The confrontation between the DP and the CHP spread to the press and rural areas, in addition to the political life. The aim of this study is to reveal the negative aspects created by the confrontations between political parties in Turkey.

Key Words: Democratic Party, Power, Opposition, Confrontation, Country-side.

Giriş

1879'da Tıbbiye 'de İbrahim Temo, Abdullah Cevdet ve arkadaşları tarafından kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) özellikle Tıbbiye

ve ordu bünyesinde filizlenmiş, daha sonra da Osmanlı ülkesinde hızla teşkilatlanmaya başlamıştır. Cemiyetin amacı, II Abdülhamit ve yönetimini devirmek, özgür bir yönetim kurarak, meşrutiyeti tekrar ilan ettirmektir. Cemiyet yaptığı gizli toplantılarda yeni stratejiler arayışı içindedir. Bu amaçla İtalyan Carbonari cemiyetinin yöntem ve stratejilerini örnek alınmıştır. Sultan II Abdülhamit ve hükümeti, cemiyetin çalışmaları hakkında yeterli bilgi sahibi olmuş, cemiyetin üyeleri sıkı takibe alınmışlardır. Cemiyetin önde gelenleri İstanbul dışına, Avrupa'ya giderek faaliyetlerine devam etmişlerdir. Her türlü etnik ve dinî unsurları barındıran ve bir liman kenti olan Selanik İttihatçıların merkezi durumuna gelmiştir. Bu süreçte cemiyet üyeleri Selanik'teki mason localarına girerek, masonluğun çalışma prensibini öğrenmişlerdir.¹ Cemiyetin propagandasını ise "*Tanin Gazetesi*" yapmıştır.

İTC (daha sonra İttihat ve Terakki Fırkası adını almıştır) özellikle Makedonya'da ordu içinde güçlenmiş, etkisini göstermeye başlamıştır. 1908'deki seçimlerde Mebusan Meclisi'nde çoğunluğu sağlayan İTC batı temelinde olmak üzere, siyasi, kültürel, toplumsal vs. alanlarda yeni bir yapılanma ve anlayış getirmiştir.² Bu süreçte gelenekçi-muhafazakâr kesim İTC ve uygulamalarına muhalefet etmeye başlamıştır. Nitekim 31 Mart'ta (13 Nisan 1909) İTC'ye karşı İstanbul'da başlayan ayaklanma büyüyerek tehlikeli bir vaziyet almıştır. İTC'ye bağlı Hareket Ordusu, ayaklanmayı bastırmış, bundan sonra kendi görüş ve anlayışına göre uygulamalarda bulunarak, ülke içindeki otoritesini artırmıştır. Bu süreçte İTC'nin kendini kanıtlamış, ülkeyi yönetebilecek donanımlı yönetici kadrosu bulunmuyordu. İTC Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarını benimsemiştir. II. Meşrutiyet ile beraber 1909'da Anayasa'da yapılan değişiklikler ve kabul edilen Cemiyetler Yasası ile başlayan süreçte yeni fırkalar kurulmuş-

¹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yayınevi, Ankara 1990, s. 11.

² Fuat Uçar, *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Isparta 2014, s. 23.

tur.³ Bunlardan en önde gelenleri Ahrar Fırkası ile İtilaf ve Hürriyet Fırkası'dır. Ahrar Fırkası, yerinden yönetimi ve bireysel girişimciliği savunan Prens Sebahattin'in fikirlerini benimsemiştir. Fikir akımı olarak da Osmanlıcılık temelinde siyaset yapan Ahrar Fırkası, İTC'ye karşı ilk muhalefet eden firkadır. İTC, Ahrar Fırkası'nın siyasi anlayış, fikir ve görüşlerini ülke bütünlüğü için tehlikeli buluyordu. Ahrar Fırkası 1908 genel seçimleri sürecinde yeterli şubelerini açamamış, dolayısıyla topluma inemediğinden dolayı başarılı olamamış ve bir süre sonra da etkisini kaybetmiştir.

İTC'de bir süre sonra fikir çatışması su yüzüne çıkmış, cemiye-tin Manastır kolu, muhalefet yapmaya başlamıştır. Manastır kolu, diğer muhalifler ve muhafazakârlarla birleşerek, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı (HİF) 21 Kasım 1911'de kurmuşlardır. Damat Ferit Paşa, firkanın başkanlığına ve Sadık Paşa da başkanvekilliğine seçilmiştir. Yeni firkanın üyeleri genellikle muhafazakâr olduklarından halk arasında dinî söylemlere yer vermişlerdir. İTC'nin Türkçülük söylemlerinden rahatsız olan kesimler de HİF'e destek vermişlerdir.⁴ HİF ülke içinde şubeler açmaya başlamıştır. Basında ise "Serbest" ile "Mizan" Gazeteleri firkaya destek vermektedir.⁵ HİF kendi görüş ve anlayış doğrultusunda olmak üzere Osmanlıcılık akımını benimsemiştir. HİF, Mebusan Meclisi'ndeki mebusları ile İTC'ye karşı muhalefete başlamış, bunun sonucunda defalarca meclis çalışamaz hale gelmiştir. HİF ordu içinde de çalışmalar yaparak kendi görüş ve anlayışına yakın subayları kendilerine çekmeyi başarmıştır. Sonuçta ordu içinde Halaskâr Zabitan (kurtarıcı subaylar) grubunu oluşturmuşlardır. Böylece orduya siyasetin girme süreci başlamıştır. İki firma arasındaki cepheleşme bir süre daha devam etmiştir.

³ Erkan Afşar, "Türk Politik tarihinde Demokrat Parti ve 1946 Programı," *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Dergisi*, IV/8, 2019, s. 274.

⁴ F. Uçar, *a.g.e.*, s. 33.

⁵ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, (Haz: Erol Şadi Erdiç), Pera Turizm ve Ticaret AŞ., İstanbul 1997, s. 101.

Cumhuriyet Döneminde ilk Siyasi Cepheleşmeler

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Halk Fırkası'nın (HF) kurulması, Cumhuriyet'in ilanı ve halifeliğin kaldırılması, geleneksel-muhafazakâr kesimi endişeye sevk etmiştir. Millî Mücadele liderlerinden olan Rauf Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşa'ların başını çektiği bir grup, Osmanlı Devleti'nden kalan kurum ve kuruluşların yaşamına devam etmesi gerektiğini belirterek ülkenin henüz cumhuriyet rejimine hazır olmadığı fikrini taşıyorlardı. Ayrıca halifelik makamının Türkiye'ye İslam dünyasında liderlik sağladığını belirtmişler ve halifeliğin kaldırılmasına da tepki göstermişlerdir. Sonuçta muhalifler bir araya gelerek 17 Kasım 1924'te Kazım Karabekir Paşa'nın liderliğinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TCF) kurmuşlardır. Yeni fırka programını özetle şöyle açıklamıştır: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın CHF başkanlığından ayrılarak firkalar üstü konuma gelmesi, mebusluk seçiminin tek dereceli olması, hâkimlerin azledilmeyerek serbest karar verebilmesi, özel teşebbüse önem verilmesi, liberal ekonominin benimsenmesi, eğitime önem verilmesi ve dini itikatlara (inanç) saygılı olunmasıdır.⁶

TCF, muhafazakârların sempatisini kazanmak için parti programında "*parti, dinî düşünce saygılıdır*" ifadesini kullanarak bir anlamda siyasi eğilimlerinin, muhafazakârlık olduğunu açıklamıştır.⁷ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, bu nedenle yeni fırkanın dini siyasete araç olarak kullanacakları görüşündedir. TCF çalışmalarına başlamış, mecliste 29 milletvekili CHF'den ayrılarak TCF'ye geçmiştir. TCF'nin meclise girmesi ile siyasi atmosfer gerginleşmiştir. Ayrıca TCF üst düzey görevlileri arasında eski İTC mensuplarının varlığı kuşku yaratmıştır.

Siyasi ortamın gerildiği bir süreçte 13 Şubat 1925'te Diyarbakır ve çevresinde çıkan ve hızla gelişen Şeyh Sait Ayaklanması başlamış-

⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar Cilt I-II*, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 514.

⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Olympia Yayınları, İstanbul 2017, s. 582.

tır. İsyân karşısında yeterli önlemi alamayan ılımlı Fethi Bey Hükümeti ayaklanmanın küçük boyutlu olduğunu ön görmüştür. Bu nedenle mecliste hükümet ile muhalefet arasında sert tartışmalar olmuştur. Bu durumda Dâhiliye Vekili Recep Bey istifa etmiştir. Gergin siyasi atmosferin devam etmesiyle yıpranan Başvekil Fethi Bey Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni hükümeti İsmet Paşa kurduktan sonra ayaklanmanın bastırılması için gerekli sert önlemleri almaya başlamıştır. Bu amaçla mecliste, “*Takrir-i Sükûn Yasası*” çıkarılmıştır. İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, alınan önlemlerle Şeyh Sait ayaklanması bastırılmıştır. Şeyh Sait Ayaklanmasında TCF’nin rolünün olup olmadığı gündeme gelmiştir. TCF’nin, İstanbul ve Siverek şubelerindeki aramalarda ele geçen belgelerde, din özgürlüğü için propaganda yapılmasının istenildiği belgeler bulunmuştur. Ayaklananların elebaşlarından olan Şeyh Eyüp yakalanarak mahkemeye çıkarılmıştır. Şeyh Eyüp, Siverek’te TCF şubelerini kurduğunu İstiklal Mahkemesi duruşmasında itiraf etmiştir.⁸ Hükümet, Şeyh Sait Ayaklanmasında TCF programındaki “*Fırkamız dini itikatlara hürmetkârdır*” maddesini tahrik unsuru olarak kabul etmiştir. Bu gerekçe ile İsmet Paşa Hükümeti, TCF’nin kapatılması kararını almış, bu kararı tebliğ etmiştir.⁹ TCF, 3 Haziran 1925’te meclis kararıyla kapatılmıştır.

1929 yılına gelindiğinde Dünya Ekonomik Buhranı ‘nın da etkisiyle Türkiye ekonomisinde daralma olmuş, toplumda endişeler artmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, CHF’ye alternatif bir fırkanın Türk siyasi hayatında var olması gerektiği kanaatine varmıştır. Ayrıca CHF’nin başıboş bırakılmaması ve denetlenmesinden yanadır. Kurulacak yeni bir fırkanın irtica düşüncesinden uzak, yeni görüş ve anlayış getirebilen bir temelde olması amaçlanmıştır. Bir başka amaç ise cumhuriyetçi, liberal bir temelde siyaset yapmakla birlikte, potansiyel toplumsal muhalefetin, rejimi hedef almadan bir kanala doğru yönlendirilmesidir.¹⁰ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal

⁸ Kılıç Ali, *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, (Der: Hulusi Turgut), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006, s. 246.

⁹ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım-I-II*, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 181.

¹⁰ F. Uçar, *a.g.e.*, s. 57.

Paşa Paris Büyükelçisi ve yakın arkadaşı olan Fethi Bey (Okyar) ile konuşarak ikna etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, kurulacak yeni fırkanın rejim karşıtı olmaması ve cumhuriyet değerlerine sahip çıkmasını önceleyen bir siyaset yapmasını şart koşmuştur.¹¹ Ayrıca kendisinin tarafsız olacağını, hazineden maddi yardım sağlanacağını ve CHF'den bir kısım mebus transferi olacağını ifade etmiştir. Fethi Bey şimdilik ikna olmakla birlikte CHF yöneticilerinin tahriki ile Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelme endişesi taşımıştır. 12 Ağustos 1930'da beklenen siyasi fırka, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Kurucuları Fethi Bey başkan olmak üzere, Ahmet Bey (Ağaoğlu), Nuri Bey (Conker), Makbule Hanım (Atadan) idi. Fırkanın programı laik devlet anlayışı, bireysel girişimciliğe önem verilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, vergilerin hafifletilmesi ve çiftçi-köylüye düşük faiz verilmesi, olarak belirlenmiştir. Fırkanın kurulmasından hemen sonra Fethi Bey ara seçimlerde mebus seçilmiş, mecliste yer almıştır.

Yeni kurulan SCF, toplum tarafından sempati ile karşılanmış, lideri, kadrosu ve programı beklenenden fazla ilgi görmüştür.¹² Bu ilgi karşısında CHF kadroları endişeye kapılarak SCF ile Mustafa Kemal Paşa'yı karşı karşıya getirme düşüncesiyle bu yönde tazyik etmeye başlamışlardır. Fethi Bey yerel seçim çalışmalarına İzmir'den başlamak istemiştir. Ancak daha yolculuk sırasında Milli Emniyet mensuplarının kılık değiştirerek kendilerini takip ettiklerini gözlemlemiştir.¹³ İzmir'de coşkulu kalabalığa karşı hitap etmiştir. İzmir valiliği, aşırı tedbirler uygulamış, ne yazık ki bu tedbirler alınırken bir genç ölmüş, yaralanmalar olmuştu. Kalabalık arasında gericilerin rejim aleyhine propaganda yaptıkları görülmüş, bir kısım vatandaşlar da İzmir CHF binasını taşlamışlardır. 1930 yılı Eylül ayında başlayıp Ekim ayının

¹¹ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam* (Haz: Cemal Kutay), Dilek Yayınları, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 400.

¹² İhsan Sabri Balkaya, "1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları," *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2018 C.XXII/ 2, s. 1076.

¹³ F. Okyar, *a.g.e.*, s. 497.

yirmisinde tamamlanması planlanan yerel seçimler öncesi, SCF henüz tam teşkilatlanamadığından dezavantajlı görünmektedir. Bu seçim cumhuriyet döneminde iki fırkanın katıldığı ilk yerel seçim olacaktır. Ayrıca Türk kadını ilk defa seçme ve seçilme hakkını kullanacaktır. Yerel seçim sürecinde, CHF mensuplarının ve devlet görevlilerinin SCF mensubu olarak bilinenlere tehdit ve baskıları gündeme gelmiştir. Örnek olarak, Antalya'nın Serik ilçesindeki kaymakamın 24.09.1930'da Belbunar Mahallesi'ne giderek halkı tehdit ederek oylarını CHF'ye vermelerini istemesi ve bir gün sonra da aynı yerdeki SCF yanlılarının evlerinin jandarma ile ablukaya alınarak oy kullanılmamaları, gösterilebilir.¹⁴ Seçim sonuçlarına göre beş yüz iki seçim bölgesinde yapılan yerel seçimlerde CHF 471 ve SCF de 31 yerde seçimi kazandılar.¹⁵ SCF, seçim sürecinde yaşanan haksızlıkları meclise getirmiştir. Seçimlerde yapılan usulsüz uygulamalar, mecliste sert tartışmalara neden olmuş, ancak sonuç değişmemiştir.

CHF etrafında kümelenenler, basın ve devlet kademelerindeki görevliler çoğunlukla iktidar tarafını tutuyordu. İki fırka arasındaki olaylar, henüz, fırkaların yönetici ve tabanlarında yeterli anlayışın oluşmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, SCF'nin, yükselişini görmüş, giderek CHF'ye karşı bir tehdit durumuna geleceği öngörüsüne varmıştır. Bu nedenle Fethi Bey'e ve SCF'ye mesafeli olmaya başlamıştı. Fethi Bey de iktidar baskısını gördükten sonra demokratik bir ortamın gelişmeyeceğini anlamıştır. Fethi Bey, gelinen noktayı bir daha analiz ettikten sonra memleketin çatışma içine gireceğini, askeri liseden beri yakın arkadaşı olan Mustafa Kemal Paşa ile de karşı karşıya geleceğini öngörerek, yönetici kadrosu ile görüştüğünden sonra fırkasını 17 Kasım 1930'da feshetmiştir.¹⁶ Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek bu öngörüsünü ve düşüncelerini anlatmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e hak vermiş

¹⁴ İ. S. Balkaya, *a.g.e.*, s. 1085.

¹⁵ Necdet Aysal, "Yönetel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, S. 44, Güz 2009, s. 596.

¹⁶ F. Okyar, *a.g.e.*, s. 522-524.

ve çok üzgün olduğunu belirtmiş, böylece bir defa daha çok partili demokrasi denemesi başarısızlıkla sona ermiştir.

Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti'nin Kurulması

Komünizm rejimi ile yönetilen Sovyetler Birliği'nin Boğazları ortak kullanma önerisi ve Doğu Anadolu'dan toprak istemesi ile Türkiye, demokrasi rejiminin geçerli olduğu ABD ve Avrupa eksenine yaklaşmak istemekteydi. CHP iktidarına karşı, toplumda, II. Dünya Savaşı yıllarında, savaş ekonomisi uyguladığından dolayı, memnuniyetsizlik oluşmuştu. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi maliye politikasının araçlarını yürürlüğe sokmuş, bu kanun ve vergiler uygulamadaki sıkıntılardan dolayı siyasal iktidarın meşruiyetinin ciddi anlamda sarsılmasına sebebiyet vermişti.¹⁷ Ekonominin düzlüğe çıkması için yabancı yatırıma ve krediye ihtiyaç vardı. Çok partili hayata geçildiğinde yabancı yatırımlar ve krediler daha kolay alınabilirdi. Nitekim ABD Senatosu ve Kongresi söz konusu yardımların verilebilmesi için Türkiye'nin demokratikleşmesi şartını öne sürmüştür.¹⁸ Ayrıca ekonomik ve sosyal alanlarda toplumu memnun etmek ve tepkisini azaltmak için belli bir çerçevede olmak üzere muhalefet partilerinin kurulması pozitif bir siyasi zemin getirebilirdi. CHP'nin denetlenmesi de fayda getirebilirdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye göre rejime ters düşmemek şartıyla ve irticadan uzak yeni partilerin kurulmasında bir sakınca yoktu. Sonuçta iç ve dış siyasal koşullar Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini zorunlu kılmaktaydı.¹⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, söz konusu siyasi çerçevede olmak şartıyla Rauf Orbay ve Kazım Karabekir ile görüşerek parti kurmalarını istemiştir.²⁰ Rauf Orbay, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı

¹⁷ E. Afşar, *a.g.e.*, s. 275.

¹⁸ N. Aysal, *a.g.e.*, s. 596.

¹⁹ Çetin Yetkin, *Karşıdevrim 1945-1950*, Kilit Yayınları, Ankara 2011, s. 149.

²⁰ R. Orbay, *a.g.e.*, s. 265.

olmasından dolayı olası kuracağı partinin baskı altında olacağı öngörüsündeydi. Bu nedenle herhangi bir girişimde bulunmak istemiyordu. Bu aşamada İnönü, Celal Bayar'ın parti kurmasını samimi olarak istiyordu. İnönü'nün ölçüsü, Atatürk düşmanlığı yapmamak, Atatürk'ün silah arkadaşlarına gereken itibarını vermek ve irticaya engel olmaktı.²¹

İlk muhalefet partisi olarak Milli Kalkınma Partisi (MKP) 7 Temmuz 1945'te kurulmuştur. MKP sanayici Nuri Demirağ tarafından kurularak teşkilatlanmaya başlamış, ancak toplum bu partiye yeterince ilgi göstermemiştir. Bu süreçte CHP içinde eleştiriler başlamıştır. Öncelikle bireysel girişimciliğin kısıtlandığı, siyasi hakların sınırlandığı gibi istekler dile getirilmeye başlanmıştır. Eski Başbakan Celal Bayar başta olmak üzere Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü bu eleştirilerin sözcülüğünü yapmaktadır. Bu dört isim 7 Haziran 1945'te Dörtlü Takrir (Öneri) adında CHP'ye öneriler getirmişler, ancak parti içinde yoğun eleştirilere maruz kalmışlardır.²² Fuad Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan partiden ihraç edilmişler, Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden ve sonra da CHP'den istifa etmiştir. Dörtlü Öneri sahipleri ve yakın çevresi gelinen noktayı değerlendirdikten sonra yeni bir siyasi parti kurma düşüncesine yönelmişler, Celal Bayar öncülüğünde çalışmalarını tamamlamışlardır. Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan fikir birliğine vararak Celal Bayar'ın genel başkan olması konusunda anlaşmışlardır. Celal Bayar, yeni parti programını bizzat İnönü'ye götürerek görüşünü almak ihtiyacı duymuştur. İnönü, parti programına itiraz etmeyerek irtica, ilkokul seferberliği, dış politika ve Köy Enstitülerinin devamlılığı konusunda Bayar'dan söz almıştır.²³ Bu görüşmeden sonra 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulduğu açıklanmıştır.

DP'nin programı, geniş bir yelpazede anlatılarak CHP'nin uzak kaldığı alanlara da ışık tutmuştur. Demokrasiyi geliştirmek, bireyin

²¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 46.

²² Erkan Afşar, *a.g.e.*, s. 279.

²³ M. Toker, *a.g.e.*, s. 81.

hak ve özgürlüklerini artırmak, halkın egemenliğini ön planda tutmak açıkça anlatılmaktadır. DP, devlet şeklinin demokrasinin esaslarına uygun olarak cumhuriyet rejimi olduğunu belirtmiş, demokrasinin milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun prensip olduğunu, bütün devlet faaliyetlerinde millî iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmamanın gerektiği üzerinde durmuştur.²⁴ Programda meslek gruplarının haklarının savunulması, sivil toplum örgütleri ile sendikaların kurulması gerektiği belirtilmiş ve devlet memurlarının siyasetten uzak durmaları istenmiştir. Seçim sistemine de değinilerek, milli iradenin tam tecellisi için seçimlerin güvenli olması, genel seçimlerde tek dereceli sistemin geçerli olması istenmekteydi.²⁵

DP programında laiklik konusuna hassasiyet gösterilmiş, hiçbir din düşüncesinin de kanunların düzenleme ve uygulanmasında etkin olmaması gerektiğine yer verilmiştir.²⁶ Din hürriyetinin diğer hürriyetler gibi insanlığın kutsal haklarından sayıldığı, dinin siyasete alet edilmemesi ve devlet işlerine karıştırılmamasının önemi vurgulanmıştır. DP programında muhafazakâr kesimin beklentilerini karşılamak için din hürriyetine önemli oranda vurgu yaparak muhafazakâr kesimin beklentilerini karşılamayı amaçlamıştır.²⁷ DP programında ekonomi ve özel girişimcilik en önemli konu başlıklarından biriydi. Devletçilik, devletin özel sektöre yönelik düzenlemelerle, özel sektörün ve sermayenin korunması olarak tanımlanmıştır. Sanayi, tekelleşme, tarım ve ticaret alanlarında özel girişimciliğin korunmasının önemi üzerinde genişçe durulmuştur. DP'nin liberal bir ekonomi anlayışı çerçevesinde olmak üzere, özel girişime vurgu yapmasında, DP kurucuları arasında liberal görüşlü olanların, büyük ölçekte toprak sahiplerinin, ticaretle uğraşanların ve sermaye sahiplerinin olması önemli bir yer tutmuştur.²⁸

²⁴ Acikerisim.tbmm.gov.tr bağlantı <http://hdl.handle.net/11543/487>

²⁵ Acikerisim.tbmm.gov.tr bağlantı <http://hdl.handle.net/11543/487>

²⁶ Acikerisim.tbmm.gov.tr bağlantı <http://hdl.handle.net/11543/487>

²⁷ E. Afşar, *a.g.e.*, s. 287.

²⁸ E. Afşar, *a.g.e.*, s. 288.

Türk siyasi hayatına heyecan getiren DP'den beklentiler oldukça yüksektir. DP'yi destekleyen kesimler, şehirlerin büyük iş insanları, ilçelerin zengin çevreleri, büyük toprak sahipleri ve esnaflardı. Ayrıca CHP tek parti döneminden memnun olmayan yoksul köylü kesim de DP'yi destekliyorlardı. Partinin idareci kesimi ise DP idealine bağlı ideal düşüncede olanlar ile çıkarlarının peşinde olanlardır. Ayrıca, Batılılaşma, sosyalizm ve toprak reformunu istemeyenler DP'nin yanında olmuşlardır.²⁹ Nitekim DP iktidara geldikten sonra idealist düşüncedekilerle çıkarıcılar arasında çatışmalar başlayacaktır. DP programı gereğince Türkiye genelinde propagandaya başlayarak partilerinin amaçları hakkında topluma bilgi vermeye başlamışlardır. DP mensupları toplumun her katmanına ulaşarak, kendilerini tanıtarak ve anlatarak halkla iç içe olmuşlar, beğeni toplamışlardır. Ayrıca CHP'yi her alanda eleştirmişler, özellikle CHP'nin halkın sorunlarına yabancı kaldığını ifade etmişlerdir. DP daha yolun başında iken kapatılmamak için din ve inanç hürriyeti alanında propaganda yaparken irtica konusuna dikkat etmiştir.³⁰

DP'nin ülke genelinde teşkilatlanmaya başlaması ve halk arasında beklenilenden fazla ilgi görmesi CHP'de tedirginliğe yol açmıştır. Bu amaçla 1947'de yapılması gereken genel seçimler öne çekilmiştir. 21 Temmuz 1946 da yapılan genel seçimlerde DP 465 milletvekilliği için ancak 273 aday gösterebilmiştir.³¹ DP için olumsuzluklar bitmemiştir. Seçim öncesinde valiler, kaymakamlara telgraf çekerek seçimlerde DP'nin kazanmaması için halka baskı yapılmasını istemişlerdir ki, oy kullanma sürecinde çok sayıda DP mensubu olarak bilinen vatandaşlara baskı yapılarak oy kullandırılmamıştır.³² Ayrıca se-

²⁹ Halil İnalcık, *Tarihçilerin Kutbu*, Şefik Matbaası, İstanbul 2006, s. 86.

³⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul 2007, s. 50-60.

³¹ Ramazan Baş, "İstisnai Bir Seçim Sonucu: Sözlü ve Yazılı Tarih Işığında 1957 Seçimlerinde Burdur," *Sözlü Tarih Dergisi*, II/1, Mart 2019, s. 16.

³² Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 514.

çim kurul başkanları, CHP üyesi olan belediye başkanlarından seçilmekteydi. 21 Temmuz 1946 genel seçim sonuçlarına göre CHP 390, DP 66 ve bağımsızlar 7 milletvekili çıkarmışlardı. Ne yazık ki CHP taraftarı olan idare amirleri ve teşkilatı, baskı ve seçim usulsüzlüğü yaparak bu seçimi kirletmişlerdir.³³ İlk çok partili genel seçimleri hazırlarda iyi bir etki bırakmamış oldu.

1950 Genel Seçimleri

Yaklaşan 1950 genel seçimleri öncesinde CHP ve DP temsilcileri bir araya gelerek yeni bir seçim sistemi üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Buna göre seçim yasasında yapılan değişiklik ile bu kez gizli oy, açık tasnif olacaktır. Ayrıca seçimi kazanacağını öngören CHP meclise daha çok milletvekili seçtirmek amacıyla bir ilde hangi parti çok oy almışsa, o ilin tüm milletvekillerinin o partiden seçilmiş olması gerektiğini belirten bir madde koydurmuştur. Bu teklif DP tarafından da kabul edilmiştir. 1950 genel seçim sürecinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, partisi adına propaganda yapmıştır. DP adına da Genel Başkan Celal Bayar meydanlarda seçmenden partisine oy istemiştir. DP seçim propagandasında her kesime vaatlerde bulunmaktan geri kalmamıştır. Özellikle ideolojik olarak uzak kaldığı işçi kesimine bile yakın davranarak grev konusunda umut dağıtması dikkat çekicidir.³⁴ DP'nin özellikle "*Yeter Söz Milletin*" sloganı daha çok ilgi çekmiştir.

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerde, DP yüzde 53 ile 415 milletvekili çıkararak iktidara gelmiştir. CHP yüzde 39 ile 69 milletvekili çıkarmıştı. Millet Partisi yüzde 3 oy ile 1 milletvekiline sahip olmuştur. Bağımsız milletvekili ise 9'du. Seçim sisteminden dolayı oy oranları aynı doğrultuda Meclis'e yansımamıştır. DP bu başarısından sonra parti içinden bir cumhurbaşkanı seçme sürecine girmiş, Celal Bayar'ı aday olarak belirlemiştir. CHP'nin adayı ise beklenildiği gibi İsmet İnönü'ydü. Celal Bayar, Meclis'teki oylamada

³³ C. Koçak, *a.g.e.*, s. 525.

³⁴ Sinan Yıldırım, "1950 Seçimleri ve Propaganda," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 0/6, 2004, s. 145.

387 oy alırken rakibi İsmet İnönü 66 oy almıştır. Böylece Celal Bayar üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu kez başbakan seçimi gündeme gelmiştir. Celal Bayar, başbakanlığa, kendi görüş ve düşüncesi doğrultusunda olarak iyi bir hatip olan Adnan Menderes'i partisine önermiştir. Bu öneri DP içinde kabul edilmiş ve Adnan Menderes DP kongresinde başbakan seçilmiştir.

İsmet İnönü, seçim sonucunu soğukkanlılıkla karşılamış, DP ve bazı çevrelerde, İnönü genel seçimde kaybetse bile iktidarı bırakmaz endişesi yersiz çıkmıştır. CHP'de büyük bir moral bozukluğu yaşanmıştır. CHP üst yönetimi seçimi kaybetmelerinin gerçek nedenlerini araştırmak yerine DP'nin toplumu boş vaatlerle kandırdığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca 1950 genel seçimleri öncesinde kabul ettikleri seçim sisteminden de şikâyet etmeye başlamışlardır. Toplumun ilk fırsatta yeniden CHP'ye döneceğini düşünerek çeşitli nedenlerle boşalan 20 milletvekilliği için seçimin hemen yapılmasını istemişlerdir. Nitekim 16 Eylül 1951'de yapılan ara seçimlerde DP 18 milletvekili, CHP ise 2 milletvekili çıkarmışlardır.³⁵ Bu sonuç artık toplumun yeni bir anlayış istediğinin kanıtı olmuştur.

Demokrat Parti İktidarı ile Muhalefet Arasındaki Siyasi Alanda Cepheleşmeler (1950-1960)

Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar görev süresi boyunca DP ile içli dışlı bir siyasi yaşam sergilemiştir. Hâlbuki çok partili hayata geçildikten sonra DP, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü CHP lehine çalışmalarından dolayı eleştirmiş, itirazlarda bulunmuştu. DP, seçimle iktidara geldiğinden dolayı toplumun kendisine birçok alanda değişim yapabileceği hakkını verdiğini sanmaktaydı. DP seçim öncesi verdiği sözleri unutarak elinde tuttuğu gücü fazlasıyla önemsemeye başlamıştır.³⁶ Muhalefetin yapıcı eleştirilerine bile şiddetle karşılık vermeye başlamışlardır. CHP'ye en fazla hakaret ve eleştiri, iyi bir hatip olan Baş-

³⁵ S. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 133.

³⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 181.

bakan Adnan Menderes'ten gelmekteydi. Adnan Menderes, halka yakın bir politikacı olarak beğeni toplamıştı. Ancak muhalefete karşı anlayışı kırıncı ve hırçındı.

Dönemin canlı tanıklarından olan araştırmacı yazar Şevket Süreyya Aydemir'e göre Menderes şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Adnan Menderes bir değil iki şahsiyetli bir kişiydi, büyük kararlardan büyük rakamlardan korkmayan bir adamdı. İşe inşaya ve memleketin kısa zamanda simasını değiştirecek hamlelere karşı büyük bir ihtirası vardı. Yapılanların, eserlerin ve hamlelerin hikâyesi konuşulurken siması başka bir hal alırdı... Gözleri yaşarırdı... İkinci Menderes birden fitnessini işletir ve asıl hasmı olan inşa adamını hemen dize getirebilirdi. Yüz ifadesi birden değişirdi. Donanımının üzerine duygusallık katar, ani, beklenmedik kararlar verebilirdi.*”³⁷ Menderes'in yakın arkadaşı ve bakanı Mükerrerem Sarol'a göre ise Menderes “*Yaradılışında insanı şaşırtan çelişkiler vardı. Bazen son derece sabırlı bazen de işlerin bir saniye gecikmesine tahammül göstermez. Hemen hırçınlaşan bir insan olur... Kırıncıdır, hatta bazen zalimdir.*” demektedir.³⁸

DP öncelikle kendi dönemini başlatmak ve İsmet İnönü'nün izlerini silmek amacıyla önce paralarda ve posta pullarında İsmet İnönü'nün resmi yerine yeniden Atatürk'ün resimlerini koymuştur. DP, CHP iktidarı zamanında kurulan ve CHP ile özdeşleştirilen Halkevleri ve Halk Odaları'nı hedef almaya başlamıştır. Başbakan Adnan Menderes, Atatürk döneminde Halkevleri kurucularından olup, halkevlerinin müfettişliğini yapmıştı. Hatta Halkevleri için olumlu sözler söylemişti. Aynı Menderes, başbakan olduktan sonra, Halkevleri kurmanın gençlik teşkilatını ele almayı hedeflediğini, Halkevlerinin faşist bir düşüncenin mahsulü olduğunu belirtmiş ve bu kuruluşların gereksiz olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Sonuçta DP meclisten çıkardığı bir yasa ile

³⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, Cilt III. (1950-1964)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 65.

³⁸ Mükerrerem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 151.

³⁹ Cüneyt Akalın, *Askerler ve Dış Güçler*, Çağ Basın Yayın A.Ş., İstanbul 2000, s. 65.

Halkevleri ve Halkodalarının hazineye devredilmesini sağlamıştır. Ayrıca çıkarılan bir başka yasa ile CHP'nin bina ve mallarına el konularak yine hazineye devredilmiştir. Bu uygulamalar mecliste iki parti arasında sert tartışmaların meydana gelmesini sağlamıştır.

DP üst düzey yöneticileri ve mensupları da ana muhalefet olan CHP'ye ve İsmet İnönü'ye ağır eleştiriler etmekten geri kalmamışlardır.⁴⁰ DP, ilk dönem, halkın desteğini almış olmanın güveni ile İnönü'nün izlerini silmeyi ve CHP'yi halkın gözünde zayıflatmayı hedefliyordu. İsmet İnönü'nün artık devrini tamamladığı, köşesine çekilmesi gerektiği algısı verilmek istenmekteydi. DP ile CHP ve diğer muhalefet partileri arasındaki söz düellosu 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'ne kadar inişli çıkışlı bir şekilde devam edecektir.

CHP'de genel başkan İsmet İnönü 1950 genel seçimi yenilgisine rağmen siyasete devam etme kararlılığında idi. Ayrıca, CHP'yi iktidara taşıyacak ufku geniş ve donanımlı bir isim yoktu. CHP kadroları, ümitlerini kaybetmeyerek, yapılacak ilk genel seçimde yeniden iktidara geleceklerini umuyorlardı. Ancak, bu umutları boşa çıkacaktır.

1954 genel seçimleri öncesi DP halka yakın olması ve özellikle ekonomi alanındaki olumlu icraatları ile favori görünüyordu. DP iktidarının ilk yıllarında tarım, ticaret ve sanayi üretiminde önemli artışlar görülmüş, halkın satın alma gücü yükselmiştir. Bu ilerlemede Türkiye'nin NATO'ya girerek almış olduğu hibe, yardım ve kredilerin etkisi vardı. 1954 genel seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes birlikte seçim gezilerine çıkarak DP'ye oy istemişlerdir. CHP ise İsmet İnönü'nün liderliğinde seçim çalışmaları yapmıştır. 1954 genel seçimlerinde iktidardaki DP oylarını artırarak yüzde 57 ile 502 milletvekili çıkararak tek başına iktidarını devam ettirmiştir. CHP oylarında düşüş olmuş, yüzde 35 oy ile 31 milletvekili çıkarmıştır. CHP sadece Konya, Malatya ve Sinop'ta birinci çıkabilmiştir. CMP yüzde 5 ile 5 milletvekili çıkarmıştır.

1954 genel seçimleri ile iyice güçlenen DP, muhalefet partilerini karşı daha da sertleşme düşüncesindedir. Konumunu iyice güçlen-

⁴⁰ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 89.

diren Başbakan Menderes hem partisi içindeki muhaliflerine hem de muhalefete karşı hırçınlaşıp uzlaşmaz bir tutum sürecine girmeye başlamıştır. Ana muhalefet partisi olan CHP sıkı gözlem altına alınmak istenmekte, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün evi sivil polislerce gözetlenip, eve girip çıkanların ifadesi alınmaktadır.⁴¹ DP muhalefete karşı baskısına devam etmiş, 1954 seçimlerinde CHP'nin birinci olduğu Malatya'yı ikiye bölerek Adıyaman ilini kurmuştur. Yine 1954 seçimlerinde liderliğini Osman Bölükbaşı'nın yaptığı diğer muhalefet partisi olan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), Kırşehir'de çoğunluğu sağlamıştı. DP, Kırşehir'i ilçeye dönüştürerek seçmeni cezalandırmıştır. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması siyasetin iyice gerilmesine neden olmuştur. Bir başka muhalefet partisi olan Millet Partisi hakkında, dini siyasete alet ettiği iddiası ile kapatma davası açılmıştır. Burdur'da ise bir başka antidemokratik örnek yaşanmıştır. Burdur'da seçimi kazanan ve İl Meclisi tarafından Belediye Başkanı seçilen Hürriyet Partisi (HP) mensubu Fahri Kayaalp 28 Eylül 1956'da İçişleri Bakanlığı tarafından görevine başlatılmamış, yerine DP mensubu Ömer Koyutürk atanmıştır.⁴² HP'nin bütün itirazları ise hiçbir işe yaramamıştır.

DP iktidarı hukuk alanında da kendi çıkarlarını düşünerek, DP lehine hareket etmeyen hâkim ve savcılardan şikâyetçi olmaya başlamıştır. Örnek olarak DP Ağrı Milletvekili Halis Öztürk Ağrı'daki hâkim, savcı ve valinin DP aleyhine olduklarını ve bunların uzaklaştırılması gerektiğini partisine bildirmiştir.⁴³ Muhalefetin sert eleştirilerine rağmen çıkarılan bir yasa ile hâkim ve savcıların tayin ve emekli edilebilmeleri kolaylaştırılmıştır. Bu yasa ile muhalif görülen bazı üst düzey yargıçlar görevlerinden alınmışlardır. Bu durumda artık, Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay üyeleri de dâhil olmak üzere tüm yargının, iktidarın istemediği bir yasayı kabul etmesi cesaret işidir.⁴⁴

⁴¹ M. Toker, *a.g.e.*, s. 15.

⁴² R. Baş, *a.g.e.*, s. 22.

⁴³ BCA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), Fon Kodu: 30-01-0-0, Yer: 50-301-11, 08.10.1951.

⁴⁴ Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam, Cilt III. (1950-1964)*, s. 171.

DP'nin antidemokratik uygulamaları parti içinde Başbakan Adnan Menderes'e karşı muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Muhalifler 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurmuşlar, partinin başına Menderes'in ilk kabinesinde İçişleri Bakanı olan Fevzi Karasmanoğlu getirilmiştir. Bir süre sonra Menderes'in en yakın arkadaşlarından Fuad Köprülü de HP'ye katılmıştır.

DP iktidarı, 1954'ten sonra yavaş yavaş özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda yıpranmıştır. Özellikle ekonomide tıkanmaların meydana gelmesi ve bunun vatandaşın satın alma gücünü olumsuz etkilemesi ile memnuniyetsizlikler oluşmaya başlamıştır. Ekonomide liberal politikalar uygulandığından sıkı para politikası terk edilerek esnafa ve çiftçiye bol krediler dağıtılmıştır. İthalat-ihracat makası giderek açıldığından döviz sıkıntısı baş göstermiştir. İthal edilen her türlü makine, traktör ve araç gereçlerin yan sanayileri de döviz ihtiyacını arttırmıştır. Ekonomideki olumsuz gelişmeler sonucunda esnaf ve çiftçi devlete olan borcunu ödeyemez hale gelmiştir. Hatta kuraklığın da etkisiyle üretimin düşmesi sonucu dışarıdan buğday ithal edilmeye başlanmıştır. Market ve dükkânlar önünde kuyruklar oluşmuş, hayat pahalılığı artmıştır.⁴⁵ İşsizlik artmış, en gerekli ilaçlar bile eczanelerde bulunamaz olmuştur.

1957 yılına gelindiğinde muhalefet partileri olağan 1958 genel seçimleri öncesi görüşmelerini sıklaştırarak ortak hareket etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu amaçla CHP, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi 4 Eylül 1957'de ortak bir bildiri ile seçimlerde iş birliği yapacaklarını açıklamışlardır.⁴⁶ Ancak DP iktidarı 11 Eylül'de, mecliste bir yasa çıkarmış, seçimlerde partilerin ortak liste çıkarmalarını yasaklamıştır. Ayrıca DP yeni kurulan muhalefet partilerinin güçlenmesini tehdit olarak görmüş, kendisinin de yıprandığını öngörerek, aynı günkü görüşmelerde 27 Ekim 1957 tarihi için erken seçim kararı almıştır.⁴⁷ Bu durumda her parti kendi adına seçimlere girmek zorunda kaldı.

⁴⁵ K. Akalın, *a.g.e.*, s. 76.

⁴⁶ R. Baş, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁷ R. Baş, *a.g.e.*, s. 22.

DP iktidarı seçimlerden önce en çok oyunu aldığı çiftçi kesimi memnun etmek amacıyla hububat alım ücretlerini yükseltmiş, çiftçilerin borçlarını da ertelemiştir. Genel seçim öncesi devlet radyosu DP iktidarı tarafından etkili propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Muhalefet partilerine demokratik olan bu hak tanınmamıştır. 1957 erken genel seçim öncesinde DP'nin, antidemokratik uygulamaları ve bozulan ekonomik göstergeler sonucu bir miktar oy kaybedeceği tahmin edilmekteydi. CHP'de ise yeni bir söylem, açılım ve değişim görülmüyordu. 27 Ekim 1957 günü DP iktidarı seçmeni etkilemek için bir ilke imza atarak, oy verme işlemi bitmeden kendisinin kazandığı illeri, radyodan açıklamaya başlamıştır.⁴⁸ CHP bu eyleme büyük tepki göstermiştir. Birçok şehirde de seçim günü birtakım usulsüzlükler yapılmıştır. Bazı seçim bölgelerinde CHP mensubu olanların isimleri seçmen listesinde bulunamazken birçok seçim mazbatasında da değişiklikler görülmüştür.⁴⁹ 27 Ekim 1957 genel seçimlerinde Demokrat Parti yüzde 48 oy ile 424 milletvekili olarak yine tek başına hükümet kurma başarısını sağlamıştır. CHP yüzde 41 oy ile 178 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi yüzde 7 ve Hürriyet Partisi de yüzde 3.8 oy ile 4'er milletvekili çıkarmışlardır. CHP'nin YSK'ya yaptığı itirazlar reddedilmiş, iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik bir kat daha artmıştır. DP'nin oy kaybı gözlenirken ana muhalefet partisi CHP ise oylarını artırmıştır.

1957 genel seçimlerinden sonra muhalefet partileri, bir kez daha DP iktidarına karşı birleşme gereğini hissetmişlerdir. Bu amaçla 1958'de muhalefette güç birliği gerçekleşmiş, HP kendisini kapatarak CHP'ye katılmıştır. Başbakan Adnan Menderes bu birleşmeyi nifak cephesi olarak nitelemiştir.⁵⁰ Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi de birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni meydana getirmişlerdir. Muhalefet partileri, daha sonra ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bunlar, partizanlığın kaldırılması, Anayasa Mahke-

⁴⁸ Sinan Meydan, "Partizan Radyo Televizyon Kurumu," *Sözcü Gazetesi*, 04.06.2018, s. 5.

⁴⁹ M. Toker, *a.g.e.*, s. 21.

⁵⁰ S. Meydan, *a.g.e.*, 04.06.2018, s. 5.

mesinin kurulması, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurasının kurulması, sendikal örgütlenme hakkı, basın özgürlüğünün sağlanması, seçim güvenliği gibi isteklerdir. Muhalefetin güç birliğine karşılık DP iktidarı ise, 12 Ekim 1958’de Vatan Cephesi’ni kurmuştur. DP’ye geçen vatandaşların isimleri her gün devlet radyosundan saatlerce okunmuştur.⁵¹ Isparta-Şarkikaraağaç-Donarşa Köyü sakinlerinden Haşim Özbey, merakla köylerinde yeni katılımlar olup olmadığını heyecanla dinlediklerini ifade etmiştir.⁵² Siyasetin gerilimi sokaklara da yansımış, iktidar ve muhalefet yanlıları ayrı ayrı sosyal yerleşkelere gitmeye başlamışlardır. İki taraf arasında cepheleşme artarak devam etmiştir. Bu konuda Isparta-Şarkikaraağaç-Donarşa Köyü sakinlerinden çiftçi Mustan Atılğan “*bizim oda CHP mensuplarının odasıydı, diğer oda DP mensuplarının odası olup, oda sakinleri arasında gidip gelme olmazdı*” demektedir.⁵³

CHP, 1957 genel seçimlerinden sonra daha sert bir muhalefet kimliğine bürünmüştür. Mecliste oturumlar, sert tartışmalar gergin bir atmosferde yapılmaya başlanmıştır. CHP lideri İsmet İnönü, yurt gezilerini sıklaştırmış, iktidardan memnun olmayan kesim tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmaya başlanmıştır. Ancak bu geziler olaylı ve gergin olmaktadır. İsmet İnönü’nün gezileri, güvenlik bahanesiyle İçişleri Bakanlığı tarafından engellenmeye çalışılmaktadır.⁵⁴ Uşak gezisinde iktidar yanlıları İsmet İnönü’nün yolunu kesmişler, çıkan karışıklıkta İsmet İnönü’nün kafasına taş atılmıştır. İstanbul’da İnönü ve CHP taraftarları ile DP taraftarları arasında sert kavgalar meydana gelmiştir. İsmet İnönü ve CHP konvoyu, Kayseri gezisinde, vali ve görevli subay tarafından güvenlik gerekçesiyle şehre sokulmamış-

⁵¹ Tuğrul Otaç, *İngiliz Belgelerine Göre 1960 Askeri Darbesi ve 1971 Askeri Muhtırası*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2019, s. 84.

⁵² H. Ö. ile 17.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

⁵³ M. A. ile 10.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

⁵⁴ M. Toker, *a.g.e.*, s. 318-324.

tır.⁵⁵İsmet İnönü, bu engellemelere rağmen sorumluluk alarak şehre girip coşkulu bir konuşma yapmıştır.

Başbakan Menderes, İnönü'nün gezilerini dikkatle takip ettirme ihtiyacı duymuştur. İnönü'nün halkı kıskırtmak için elinden geleni yaptığını; ancak bu vaziyete seyirci kalmayacağını yakın arkadaşı Mükerrerem Sarol'a ifade etmiştir.⁵⁶Hatta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, birbirlerine yazdıkları mektuplarda, CHP'nin bir darbe ortamı yaratmak amacıyla yurt gezilerinde denemeler yaptığını ve bu nedenle CHP'nin meşruluğunu kaybettiğini düşünüyorlardı.⁵⁷ İktidarla muhalefet arasındaki sorunlar artık çözümlenemez bir boyuta gelmiş bulunmaktaydı.

Tahkikat Komisyonunun Siyasi Cepheleşmeye Olan Etkisi

DP iktidarı 27 Nisan 1960'ta muhalefet üzerinde baskıyı iyice artırmak amaçlı bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarı meclisten oy çokluğuyla geçirilerek yasalaşmıştır. Bu yasaya göre, şüphelileri sorgulama, gerekirse tutuklatıp mahkemeye verme ve meclis görüşmelerini basına vermeme yetkileri olan bir Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Hükümet üyeleri tarafından kurulan bu komisyon, bir bakıma muhalefet parti üyelerini sorgulayan, asliye mahkemesi sorgu hâkimi rolünü oynayacaktır. Bu yasa nedeniyle muhalefet, iktidarı sert bir şekilde eleştirmiştir. Muhalif basında da eleştiri yazıları yer bulmuştur. CHP lideri İsmet İnönü, tepkisini mecliste dile getirerek “*Bu yola devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam... Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır*”⁵⁸ ifadesinde bulunmuştur. Aslında, İsmet İnönü, iktidarın oy kaybettiğini öngörerek seçimle iktidardan gitmesinden yanaydı.⁵⁹ Bu tasarının yasalaşması üzerine ertesi günü İstanbul'da üniversite öğrencileri iktidar aleyhine sloganlar at-

⁵⁵ M. Toker, *a.g.e.*, s. 311-320.

⁵⁶ M. Sarol, *a.g.e.*, s. 328.

⁵⁷ Ş. S. Aydemir, *Menderes'in Dramı? Remzi Kitabevi*, İstanbul, 1976, s. 400.

⁵⁸ Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, C. III, (1950-1964), s. 409.

⁵⁹ M. Toker, *a.g.e.*, s. 87.

mışlardır. Polisin sert tutumu karşısında ortalık karışmış, öğrencilerden biri polis kurşunu ile ölmüştür. Tahkikat Komisyonunun mecliste kabul edilmesi ABD ve Avrupa basınında eleştirilmiş, iktidara karşı gösterilerin artmasına dikkat çekilmiştir.⁶⁰

Tahkikat Komisyonunun başına Başbakan Menderes'in yakın arkadaşı, eski bakan ve Edirne Milletvekili Mükerrer Sarol getirilmiştir. Tahkikat Komisyonu çalışmaya başladığında, görevli üyeler, yapılan bütün çalışmaları Bayar ve Menderes'e aktarmışlardır. Ancak Mükerrer Sarol, komisyonun tarafsız olması gerektiğine inanmıştır. Sarol, diğer üyelerin ve kendisinin bütün çalışmalarını Bayar ve Menderes'e aktarmaları istendiğinden dolayı, üzerinde oluşan baskı sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır.⁶¹ Tahkikat Komisyonu çalışmasına devam etmiştir.

Başbakan Menderes, Tahkikat Komisyonunun yasalaşması ile siyasi gerginliğin iyice artması üzerine güvendiği arkadaşı Hukuk Profesörü Ali Fuat Başgil'i, memleketin vaziyeti hakkında düşüncelerini öğrenmek için Ankara'ya çağırtmıştır. Çankaya Köşkü'nde Celal Bayar, Menderes, Zorlu, Koraltan ve diğer DP üst düzey üyeleri ile Başgil görüşmelerde bulunmuşlardır. Başgil, özetle, komisyonun, yetki alanının, anayasaya uymadığını belirterek aynı zamanda hürriyet kanununa da aykırı olduğunu, yasanın tekrar meclise geri gönderilmesini tavsiye etmiştir.⁶² Sözlerini esirgemeyen Başgil, iktidarın, halkın büyük çoğunluğuna güvenerek üniversiteleri, yazarları, gazetecileri ve subayları ihmal ettiğini, hükümetin uzlaşmacı tavır takınması gerektiğini ifade ederek, “...*Öğrenciler ile subay ve asker arasında aniden görülen kucaklaşmaları anlattım... Azami ihtiyatla hareket edilmeli ve sert tedbirlere yönelmek yerine bütün ihtimaller göz önüne alınmalıdır*” demiştir.⁶³ Başgil bir de tavsiyede bulunarak Menderes Hükümeti'nin istifa edip yerine muhalefetten de bakanlar alınıp yeni bir koa-

⁶⁰ K. Akalın, *a.g.e.*, s. 125-135.

⁶¹ M. Sarol, *a.g.e.*, s. 346-347.

⁶² Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2006, s. 125-129.

⁶³ A. F. Başgil, *a.g.e.*, s. 131.

lisyon hükümetinin kurulması ve muhalefetin de kabul edeceği yeni yasalar çıkarılırsa gerilimin düşeceğini belirtmiştir. Ne var ki Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hemen karşı çıkarak, böyle bir hareketin zaaf olacağını, muhalefeti cesaretlendireceğini, aksine muhalefete karşı daha sert tedbirlere başvurulması gerektiğini söylemiştir.⁶⁴ Ali Fuat Başgil'in temasları ve görüşleri CHP lideri İnönü'ye de aktarılmıştır. İnönü, mecliste seçim tarihinin açıklanması ve Tahkikat Komisyonunun kaldırılması şartıyla Menderes Hükümetini mecliste destekleyeceklerini açıklamıştır. Menderes, İnönü'nün açıklamalarını Bayar'a nakletmiş ancak herhangi bir gelişme olmamıştır.⁶⁵ Bu şekilde siyasi tansiyonu düşürecek bir fırsat kaçırılmıştır.

Demokrat Parti İktidarında Basında Cepheleşme

DP iktidarı basını sürekli baskı altında tutmayı amaçlamıştır. Muhalif gazete ve gazeteciler bu süreçte haksız yere hapis cezaları almışlardır. DP içindeki bir grup milletvekili 2 Mayıs 1955'te Fethi Çelikbaş liderliğinde, basına "*ispat hakkı*"nın verilmesini istemişlerdir. Ancak bu öneri DP grubunda kabul edilmemiş, hatta bu öneriyi destekleyen muhalif milletvekillerinden dokuzu partiden ihraç edilmiştir. DP, iktidarı sürecinde kendine yakın basını maddi açıdan desteklerken, DP'yi eleştiren muhalif basına karşı baskı yöntemini kullanmıştır. Bu dönemde Büyük Doğu, Zafer, Havadis ve Yeni Sabah gazeteleri iktidar yanlısıydı. Cumhuriyet, Ulus gazeteleri ile Akis Dergisi ise muhalif olup genellikle CHP yanlısı yayın yapıyorlardı. Vatan Gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman ise Başbakan Menderes'in yakın dostu ve arkadaşıydı. Yalman, DP iktidarını ilk yıllarda desteklemiş, ancak 1954'ten itibaren iktidarın baskıcı icraatlarından sonra muhalefet safına geçmiştir.

Bir başka uygulama ise devletin resmî ilanlarının büyük çoğunlukla iktidara yakın gazete ve dergilere verilmesiydi. Bu durumda maddi olarak desteklenenler doğal olarak iktidar lehine yayınlar yapıyorlardı. Muhalif yazarlar ise haber kaynaklarını belirseler bile basit

⁶⁴ A. F. Başgil, *a.g.e.*, s. 133.

⁶⁵ Ş. S. Aydemir, *Menderes'in Dramı?* s. 438.

sebeplerle hapse atılıyorlardı. 1957 genel seçimlerinden sonra iktidar, basının üzerine daha fazla gitmeye başlamış, olumsuz görülen herhangi bir habere yayın yasağı konulmuştur. Hatta hükümet 26 Kasım 1957’de bir kararnameye yayınlayarak basının kullandığı kâğıdın belirli esaslara göre dağıtımının yapılmasını kararlaştırılmıştır. Bu kararname ile muhalif basının kâğıda ulaşmasını engellemek amacı güdülmüştür. DP iktidarı radyoyu da kendi yayın organı gibi kullanmakta, mecliste iktidarın aleyhine olan gelişmeler radyodan verilmemekteydi. Başbakan Menderes’in konuşmaları radyodan saatlerce verilirken muhalefetin demeçleri ise özet şeklinde geçiştiriliyordu.

DP iktidarının basına bakış açısını iki örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Gazeteci Metin Toker, İsmet İnönü’nün damadı olup aynı zamanda Akis Dergisi’nin sahibi ve başyazarıydı. Hükümet, muhalif gazete sahiplerini de cezalandırmak amacıyla ilk defa çıkardığı bir yasa ile dergi yazarlarının yazılarından, dergi sahibinin sorumlu tutulmasını kabul etmiştir. Metin Toker, Akis Dergisi’ndeki yazılarından dolayı iki kez hapse girmiş, ailesine yazdığı mektuplar açılıp okunmuştur. Bir başka örnek DP’nin muhalif basına, dış haberlerle ilgili engellemede bulunmasıdır. Demokrat Parti iktidarının bu dönemde Mısır Devlet Başkanı Nasır ile ilişkileri iyi değildir. Gazeteci Metin Toker, iyi bir haber yapmak amacıyla Nasır ile röportaj için randevu almıştır. Ancak, İçişleri Bakanlığı ve Ankara valisi, Metin Toker’i tehdit ederek Mısır’a gitmesini engellemişlerdir.⁶⁶

DP’nin, kendine yakın basını, devlet kurumlarının resmi ilanlarını vererek desteklemesinin bir örneği, Necip Fazıl Kısakürek’in çıkardığı Büyük Doğu Gazetesi’dir. Necip Fazıl Kısakürek gazetesinde Menderes ve DP’yi övmekte, iktidardan aldığı destekle muhalefeti ise ağır bir şekilde eleştirmektedir. Kısakürek, masonlar aleyhine yazdığı yazı nedeniyle Menderes’in ve hükümetin tepkisini çekmiş, bu nedenle gazetesi 16 Mayıs 1952’de bir süre kapatılmıştır. Ayrıca iktidara muhalif bazı kişilere ağır hakarettten birkaç kez hapis de yatmıştır. Kısakürek muhalefete olan karşıtlığını öyle abartmıştır ki, hakaret içerikli yazısı 30 Nisan 1956’da söz konusu gazetesindeki “*Yahudi*”

⁶⁶ M. Toker, *a.g.e.*, s. 106-107.

başlığı ile çıkmıştır.⁶⁷ Kamuoyunda oluşan tepki sonucu gazetesi üç gün kapatılmak zorunda kalınmıştır.

Başbakan Menderes hem kendi cebinden hem de yasaya aykırı olmasına rağmen örtülü ödenek yoluyla defalarca Necip Fazıl'a maddi yardımlarda bulunmuştur. Bundan başka Necip Fazıl, Başbakan Menderes'e mektuplar yazarak gazetesi için devletin resmi ilanlarının kendisine verilmesi amacıyla maddi yardım istemiştir.⁶⁸ Başbakan Menderes'in müsteşarı Ahmet Korur, Yassıada Mahkemesi'nde Necip Fazıl'a örtülü ödenekten verilen tutarın toplam 147 000 lira olduğunu kayıtlı belgeleriyle ispatladı ki, Necip Fazıl da örtülü ödenekten kendisine verilen bu tutarı doğrulamaktadır.⁶⁹ DP iktidarının basın üzerindeki farklı anlayış uygulamaları 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar devam etmiştir.

Demokrat Parti İktidarında Kırsal Kesimde Cepheleşme

DP iktidarında nüfusun en çok barındığı kırsal kesim memnun olmuştur. Büyük çoğunluğu tarımla meşgul olan bu kesime verilen bol krediler sonucu tarım araç gereçlerinde büyük artış gözlenmiştir. Tarım ürünlerine yüksek fiyat verilmiş, fiyat farkı bütçeden karşılanmıştır. Böylece kırsal kesimin ekonomisi ve satın alma gücü yükselmiştir. Tarım sektörünün milli gelirdeki payında belirgin bir yükseliş gerçekleşmiştir. Tarım aletlerinin çoğalması, ürün çeşidinin artması ve fiyatlarının yükselmesi nedeniyle ekilen tarım alan miktarı da genişlemiştir.⁷⁰ 1950-1960 yılları arasında ekili alan oranı %18,7'den %29'a çıkmıştır.⁷¹ Traktörün ve diğer motorlu tarım araçlarının devlet kolay-

⁶⁷ Alaattin Karaca, *Necip Fazıl Adnan Menderes İlişkisi*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2009, s. 107.

⁶⁸ A. Karaca, *a.g.e.*, s. 166-175.

⁶⁹ A. Karaca, *a.g.e.*, s. 176.

⁷⁰ F. Ahmad, *a.g.e.*, s. 177.

⁷¹ Sevilay Özer, "Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları," *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, Nisan 2014, s. 70.

lığı ile satın alınması büyük toprak sahiplerinin lehine bir gelişme olmuş, daha az işçi çalıştırmışlardır.

DP iktidara geldiğinde Anadolu’da köy ve kasaba yolları çok kötü durumdaydı. Bu dönemde tüm ülke çapında karayollarına önem verilmiş, asfaltlanmış binlerce kilometre yol yapılmıştır. CHP Tek Parti döneminde köylüler kendi yollarını yapmak zorunda bırakılmıştır. Mustan Atılğan “*CHP iktidarında yol yapmak için kazma ve kürekle çalışmaya giderdik ya da parası olan yol parası vermek zorundaydı. DP iktidara gelince bu zorunluluk ortadan kalktı, yolları makinalı araçlar ve greyder açmaya başladı*” demektedir.⁷² DP’nin yol açma uygulamaları çiftçi kesimini de oldukça memnun etmiştir.

DP’nin 1954 genel seçiminden sonra muhalefet partilerine olan baskı ve hırçınlığı kırsal kesime de yansımıştır. DP iktidarı döneminde muhtar adayları, bir siyasi partiden aday olabiliyorlardı.⁷³ DP’den seçilen muhtar, genellikle partisinin gücünü arkasına alarak muhalif parti mensuplarına karşı her türlü baskı ve şiddete başvurabiliyordu. Bu durumda köylerde cepheleşme artmıştır ki, sosyal ilişkiler olumsuz yönde etkilenmiştir. Mustan Atılğan bu konuda “*Bizim köyde iki oda vardı, bizler CHP mensupları olarak kendi odamızda otururduk, Muhtar Süleyman Korkmaz’ın gittiği diğer odaya itmezdik. Onlarda buraya gelmezlerdi*” demektedir.⁷⁴ Kırsal kesimde iktidar mensubu olarak seçilen muhtarın yetkileri oldukça fazlaydı. Köy imamlarının belirlenmesi ve maaş tutarları, vakıf arazilerinin hangi amaçla kullanılacağı, gelirin nereden harcanacağı gibi yetkilere sahipti. En fazla görülen baskı ve şiddet uygulamaları DP mensubu muhtarın, muhaliflerini jandarmaya şikâyet ederek, tutuklatması ve baskı ve şiddete maruz kalmasına sebep olmasıydı. Çiftçi-imam-yapı ustası Haşim Özbey, “*bizim köyde 1954’te DP’den muhtar seçilen Süleyman Korkmaz, vatandaşlardan alınan salma parasını (köylerde gider masraflarını karşılamak için vatandaşların ödeme gücüne göre toplanan ve köy*

⁷² M. A. ile 10.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

⁷³ Ensar Yılmaz, “Demokrat Parti ve Yerel Seçimler,” *TURAN Stratejik Araştırmalar Dergisi*, XI/43, Yaz, Eylül 2019, s. 327.

⁷⁴ M.A. ile 10.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

sandığında biriken para) muhaliflerden fazla, kendine yakın olanlardan daha az alırdı” diyerek açıklamaktadır.⁷⁵ DP'nin kırsal kesimde baskısına bir örnek veren Mustan Atılğan “*DP ve köy muhtarının aşırı baskısından çok bunaldık. Köyümüzden bir grup CHP mensubu olarak DP'ye geçmek için ilçeye gittik. Burada bazı arkadaşlar DP'ye katıldı. Diğer arkadaşlar son anda vazgeçip CHP mensubu olarak kaldılar,*” demektedir.⁷⁶

1957 genel seçimlerinden sonra DP iktidarı muhalefete karşı iyice hırçınlaşmıştır. Muhalefet partilerinin güç birliği yaparak birleşmeleri karşısında “Vatan Cephesi” kurulmuş, vatandaşlar buraya davet edilmiştir. Tüm ülkede cereyan eden bu uygulama kırsal kesime de yansımıştır. Bu konuda Mustan Atılğan “*Vatan Cephesine katılan vatandaşların radyodan okunma saati geldiğinde Donarşa Köyü'müzden katılanların olup olmadığını merakla dinliyorduk*” demektedir.⁷⁷ Bir başka örnek ise Mursallı Köyü'nde (Germencik-Aydın) DP'ye olan katılımlar Başbakan Menderes'e telgrafla bildirilmesidir.⁷⁸ Kırsal kesimde de cepheleşme 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar devam etmiştir.

Sonuç

DP, CHP'nin aksine toplumun aşağı katmanlarından yukarıya doğru gelen bir sosyal hareket olarak yapısal bir temel üzerine oturmuştu. DP üyeleri her türlü kesimle iç içe olmaktan kaçınmamışlar, toplumun sorunlarını dinlemişler, çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu davranış şekli geniş bir gönüllü DP yakınlığı kitlesini oluşturmuş, bu kitle her yerde DP lehine siyaset yapmıştır. Böylece, onore edilen toplum, kendisine verilen değeri, boşa çıkarmamış DP lehine pekiştirmiştir. Bu yakınlık sonucu doğal olarak toplumun DP'den beklentileri büyümüştür.

⁷⁵ H.Ö. ile 17.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

⁷⁶ M. A. ile 10.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

⁷⁷ M. A. ile 10.01.2022 tarihinde gerçekleşen görüşme.

⁷⁸ BCA, Fon Kodu: 30-01-0-0, Yer: 21-122-6, 24.02.1960.

DP doğru seçim propagandası, toplumun her kesimine yaklaşma ve kendisini anlatma becerisini iyi kullanma gibi öncelikleriyle 1950 genel seçimlerinden galip çıkarak tek başına iktidar olmuştur. Ancak bu başarı iktidara geldikten sonra siyaset alanında diğer partilerle olan ilişkiler temelinde toplumun yararına olmamıştır. DP, muhalefet yıllarında karşılaştığı mağduriyetin izlerini kapatamamış, muhalefete karşı baskı uygulamaya kalkışmıştır. DP, seçim başarısını yanlış anlayarak toplumun kendisine her alanda istediği gibi hareket etme serbestliği verdiği inancına kapılmıştır. Bu doğrultuda hareket ederek muhalefet parti mensuplarını konuşarak kazanma girişimi yerine baskıyı tercih etmiştir. DP'nin bu tür hareketi doğal olarak CHP ve diğer muhalefet partileri tarafından hoş görülmemiş, aksine cepheleşme meydana gelmiştir. DP iktidarı ile muhalefet partileri arasındaki cepheleşme on yıl süresince devam ederek başka alanlara da sıçramıştır.

1950'lerde Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşamakta olup tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Bu süreçte kırsal kesim için, DP, parti programı, siyasi anlayış ve görüşü dikkate alındığında kendisine en yakın siyasi parti durumundaydı. Ayrıca DP teşkilatının üst düzey üyelerinin büyük kısmı toprak ağalarından oluşmaktadır. Doğal olarak DP teşkilatları kırsal kesimin sorunlarını ve ilgi duyduğu alanları en iyi anlayan parti durumundaydı. Bu nedenle tarım ve hayvancılıkla geçinen bu kesime kolay kredi, uygun faizle borçlanma ve üretilen malların fiyatının yükseltilmesi gibi olanaklar sağlanmıştır. Aynı zamanda DP için kırsal kesim propagandanın daha kolay anlatılabileceği bir alan olmuştur. Sonuçta DP kırsal kesimi memnun ederek büyük oy deposu haline getirmiştir. Ancak yine de DP iktidarından memnun olmayan muhalefet parti mensupları güçleri ölçüsünde mücadele etmeye çalışmışlardır.

Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 59-89.

Bibliyografya

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu: 30-01-0-0, Yer: 50-301-11, 08.10.1951.

BCA, Fon Kodu: 30-01-0-0, Yer 21-122-6, 24.02.1960.

Araştırma Eserler

Afşar, Erkan, “Türk Politik tarihinde Demokrat Parti ve 1946 Programı,” *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Dergisi*, IV/8, 2019, s. 273-295.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul 2007.

Akalın, Cüneyt, *Askerler ve Dış Güçler*, Çağ Basın Yayın A.Ş., İstanbul 2000.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, Olympia Yayınları, İstanbul 2017.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam, Cilt III. (1950-1964)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.

_____, *Menderes'in Dramı? Remzi Kitabevi*, İstanbul 1976.

Aysal, Necdet, “Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 44, Güz 2009, s. 581-625.

Balkaya, İhsan Sabri, “1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları,” *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXII/2, Haziran 2018, s. 1075-1091.

Baş, Ramazan, “İstisnai Bir Seçim Sonucu: Sözlü ve Yazılı Tarih Işığında 1957 Seçimlerinde Burdur,” *Sözlü Tarih Dergisi*, II/1, Mart 2019, s. 15-48.

Anadolu Mecmuası

2/III, Nisan 2023, s. 59-89.

Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2006.

Bayur Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar Cilt I-II*, Temel Yayınları, İstanbul 2007.

İnalçık, Halil, *Tarihçilerin Kutbu*, Şefik Matbaası, İstanbul 2006.

Karal, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt V*, TTK Yayınevi, Ankara 1990.

Karaca, Alaattin, *Necip Fazıl Adnan Menderes İlişkisi*, Lotus Yayınevi, Ankara 2009.

Karpat, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Kılıç, Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Der: Hulusi Turgut), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

Koçak, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar, Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Meydan, Sinan, "Partizan Radyo Televizyon Kurumu," *Sözcü Gazetesi*, 04.06.2018.

Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam* (Haz: Cemal Kutay), Dilek Yayınları, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım-I-II*, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

Otaç, Tuğrul, *İngiliz Belgelerine Göre 1960 Askeri Darbesi ve 1971 Askeri Muhtırası*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019.

Özer, Sevilay, "Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları," *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, Nisan 2014, s. 61-80.

Sarol, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2014.

Anadolu Mecmuası

2/III, Nisan 2023, s. 59-89.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

Uçar, Fuat, *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta 2014.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, (Haz: Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret AŞ., İstanbul 1997.

Yetkin, Çetin, *Karşıdevrim 1945-1950*, Kilit Yayınları, Ankara 2011.

Yılmaz, Ensar, "Demokrat Parti ve Yerel Seçimler," *TURAN Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Eylül, 2019, Cilt XI/Yaz, S. 43, s. 324-329.

Yıldırım, Sinan, "1950 Seçimleri ve Propaganda," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 0/6, 2004, s. 131-157.

İnternet Kaynakları

Acikerisim.tbmm.gov.tr bağlantı [ttp://hdl.handle.net/11543/487](http://hdl.handle.net/11543/487)

Sözlü Kaynaklar

Atılğan, Mustan, çiftçi, Donarşa Köyü 06.05.1931 doğumlu (Donarşa, 1970'de Çiçekpınar Kasabası olmuştur)-Şarkikaraağaç (Isparta), 10.01.2022 tarihli görüşme.

Özbey, Haşim, çiftçi-geçici imam (1957-1962 arası)-yapı ustası, Donarşa Köyü 12.01.1945 doğumlu-Şarkikaraağaç (Isparta), 17.01.2022 tarihli görüşme.